

MELINE TOUMANI

Yazar, serbest gazeteci. U. C. Berkeley Üniversitesi'nin İngilizce ve Kamu Politikası bölümlerinden mezun oldu, New York Üniversitesi Kültür Haberciliği ve Eleştirisi Programı'nda gazetecilik üzerine yüksek lisans yaptı. *The New York Times Magazine*, *Harper's*, *The Nation*, *The Boston Globe* gibi birçok önde gelen gazete ve dergide kitap, müzik ve fikir yazıları yayımlandı. Türkiye, Ermenistan ve Gürcistan'da muhabir olarak çalıştı. Viyana'daki İnsan Bilimleri Enstitüsü'nün gazetecilik bölümünde misafir öğretim üyesi oldu. ABD'deki Goucher College'de verdiği gazetecilik derslerinin yanı sıra, Rusya'daki Rostov Devlet Üniversitesi'ndeki gazetecilik bölümünün kurulması ve idaresinde yer aldı, New York'taki Bard Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Programı'nda yazarlık dersleri ve çeşitli okullarda lisans ve lisansüstü öğrencilerine yönelik atölyeler verdi. *The New York Times Magazine* başta olmak üzere çeşitli medya kuruluşlarının editöryal kadrosunda yer aldı. İlk kitabı olan *Bir Varmış Bir Yokmuş*, ABD'deki Ulusal Kitap Eleştirmenleri Birliği Ödülü (National Book Critics Circle Award) ve Dayton Edebiyat Barış Ödülü'nün (Dayton Literary Peace Prize) finalistleri arasındaydı. New York City'de yaşıyor.

u s u l g e r e ğ i

2014'te Metropolitan Books tarafından *There Was and There Was Not - A Journey Through Hate and Possibility in Turkey, Armenia and Beyond* (Bir Varmış Bir Yokmuş - Türkiye, Ermenistan ve ötesinde nefret ve ihtimal[ler] arasında bir yolculuk) başlığıyla yayımlanan bu kitap,

Meline Toumani'nin, kısaca "Türk-Ermeni sorunu" diye adlandırılabileceğimiz mesele etrafındaki fikirsel dönüşüm evrelerini, iki topluma biraz içeriden, biraz dışarıdan bakma çabasını anlatıyor.

Eleştirelliği, dürüstlüğü ve titizliğiyle beğeni toplayan bu çalışma büyük ses getirdi ve tartışmalara konu oldu. Toumani'nin diasporalı Ermeni kimliği, belleğin göreliliği, önyargı ve sorunlu önkabullerin yaygınlığı, geçmişin araçsallaştırılması ve Türkiye toplumuna dair tespitleri alışılmadık ve kimileri içinse sindirilmesi zordu. Tam da soykırımın 100. yılı arifesinde yayımlanan çalışma bu nedenle kimi kesimler tarafından bir ihanet metni olarak algılandı, kimi çevrelerde ise sessizlikle geçiştirilmeye çalışıldı.

Aras Yayıncılık olarak kitabın Türkçe yayın haklarına talip olduğumuz 2015 yılıyla kitabı okura sunabildiğimiz 2021 arasında, köprünün altından şüphesiz çok sular aktı. Başta Türkiye'de zaten cılız olan demokratikleşme mücadelesinin siyasi iktidar tarafından adeta boğulması ve 2016 ile 2020'de Karabağ'da yaşanan çatışma ve savaşlar gibi etkenler olmak üzere, türlü ve karmaşık dinamikler nedeniyle "Türk-Ermeni sorunu"nun barışçıl

yollarla çözümü bugün artık iki toplum için de daha uzak, neredeyse unutulmuş bir ihtimal gibi görünüyor. Buna karşın, daha yakın geçmişte Hrant Dink ve onunla birlikte Türk, Kürt Ermeni aydınların uzlaşma çabaları, Türkiye-Ermenistan protokolleri, 24 Nisan yas ve anma gününde

Türk yetkililer tarafından yayımlanan taziye mektupları gibi adımlar vesilesiyle mümkün ve neredeyse elle tutulur hale gelen barış ihtimalinin izlerini süren bu çalışmayı, toplumlar arasında yapıcı ilişkilerin tesisinin tarihin her döneminde, en zor anlarda bile mümkün olduğu derin bilgisi

ve inancıyla yayımlıyoruz. O ihtimalin inşasına katkısı olacak bir hatırlama ve hatırlatma belgesi niyetine.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy'un

Ana Yazım Kılavuzu (Epsilon Yay.) temel alındı.

Necmiye Alpay'ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*'ndan (Metis Yay.)

yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

**BİR VARMIŞ
BİR YOKMUŞ**

Türkler ile Ermeniler
Nefret ile İhtimaller Arasında
Bir Yolculuk

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Kat 1
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS -      266

Bir Varmış Bir Yokmuş
Meline Toumani
There Was and There Was Not

Çeviri
Altuğ Yılmaz (s. 11-142)
Zeynel Can Gündoğdu (s. 143-319)

Yayıma Hazırlayan
Lora Sarı

Redaksiyon
Sosi Dolanođlu

Kapak Tasarımı
Melisa Arsenyan

© 2021, Aras Yayıncılık
© 2015, Meline Toumani

Bu kitabın Türkçe yayım hakları

AnatoliaLit Ajans aracılığıyla Larry Weissman Literary, LLC'den alınmıştır.

ISBN 9786257460002

Baskı
Sena Ofset: 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (212) 613 38 46 / Sertifika No: 45030

Eylül 2021, İstanbul

BİR VARMIŞ BİR YOKMUŞ

Türkler ile Ermeniler
Nefret ile İhtimaller Arasında
Bir Yolculuk

MELINE TOUMANI

İNGİLİZCEDEN ÇEVİRENLER
ZEYNEL CAN GÜNDOĞDU
ALTUĞ YILMAZ

İçindekiler

BİRİNCİ BÖLÜM: Diaspora.....	9
Olup Biten Hakkında Konuşurken	11
Yaz Kampı, Franklin, Massachusetts.....	19
“Ninenle Dedeni Nasıl Öldürmüşler?”	29
Gerçek Bir Ermeni	46
Yanlış Varsayımlar.....	65
“Bu çılgınlığın ortasında ne sanatı?”	72
İKİNCİ BÖLÜM: Değişken Gerçeklikler.....	85
“Şimdi Biraz Kafan Karıştı İşte”	87
“Ermeniler çocuk katilidir”	113
19 Ocak 2007.....	119
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Türkiye	127
Paradokslar	129
Dil.....	147
Bilmek ve Bilmemek.....	161
Nasıl Türk Olunur	176
Resmi Tarih.....	188
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Ermenistan.....	213
Haritalardaki Ülke.....	215
Merhaba Vatan!	230
Yeniden Birleşmeler.....	248
BEŞİNCİ BÖLÜM: Güç	261
Küçük Benzerliklerin Narsisizmi	263
Ayak Bağı.....	275
Futbol Diplomasisi.....	285
Terimler.....	303
Teşekkür.....	315

Anneme ve Babama

BİRİNCİ BÖLÜM
Diaspora

Olup Biten Hakkında Konuşurken

Türkiye’yi hiçbir zaman fiziksel bir mekân olarak tahayyül etmemiştim, bir an için bile. Hele güzel bir yer olarak, hiç... Ama İstanbul’da havaalanına indikten sonra taksiyle ilk defa şehre giderken –sonraki dört yıl boyunca, işimi bitirene kadar, tekrar tekrar, belki yüz defa gidip geleceğim bu güzergâhtaki ilk yolculuğum sırasında– ağladığımı şoföre belli etmemek için, yapabileceğim başka bir şey yoktu. Dikiz aynasından yüzüm görünmesin diye, oturduğum yerde hafifçe kaydım.

Sebepe, suyun görüntüsüydü. İstanbul üç denizin oya gibi işlediği bir şehirdir: Marmara Denizi, İstanbul Boğazı, Karadeniz. Bu durum bana son derece tuhaf gelmişti. Türkiye benim için, kendimi bildim bileli, bir fikirden ibaretti – korkutucu bir fikir, küçümsemem, nefret etmem gereken insanlarla dolu bir yer... Yıllarca Ermeni Soykırımını anma etkinliklerine gitmiş, Türkiye’nin soykırım inkârcılığına dair konferanslar dinlemiş, Türk mallarını boycot etmiş, birincil amacı bana modern Türkiye devletinin beşte birlik bir kısmını geri almak için mücadele etmem gerektiği düşüncesini aşılacak olduğu anlaşılan Ermeni yaz kampına katılmış, ama tüm bunların içinde yaşarken, nedense, İstanbul’un ya da Türkiye’nin diğer yerlerini bir kez olsun merak etmemiştim. Ve işte şimdi karşımda, denize sarılmış, görkemli bir şehir duruyordu; ben onun gerçekliğine ne kadar kayıtsız kalmışsam, o da benim tahayyülüme o kadar kayıtsızdı.

Hissettiğim şey öfke miydi? James Baldwin’in, Amerika’nın güney eyaletlerine ilk gidişini, uçağın inişe geçmesiyle birlikte Georgia’nın büyüleyici kıvrık dağlarını görüşünü hatırlarken tarif ettiği türden bir his miydi? “Bu toprak, rengini, ağaçlardan sızan kandan almış” diye yazmıştı. Buna benzer bir şeydi benim hissettiğim de. Şimdi ise, içimde bir yerlerde varlığını sürdürdüğünün farkında ol-

madığım bir duyguyla, şu düşünce oluşuyordu kafamda: Yaptıkları onca şeye rağmen, nasıl oluyor da böyle bir yerin sahibi olabiliyorlar?

Hayır, yanlış anlattım. Tek başıma Türkiye'ye gittiğimde, denize paralel uzanan yol boyunca camdan dışarı bakarken otele varana kadar hissetmem gereken şey, hatta belki benim de yeniden alevlendirmeyi umut ettiğim duygu, öfkeydi. Oysa içime dolan, kayıp duygusu olmuştu. Bir yeri, fiziksel bir vatanı kaybetmiş olmakla ilişkisi yoktu; o yası ancak başkaları tutabilirdi. Bu topraklar hiçbir zaman benim vatanım olmamıştı. Bendeki kayıp duygusu, kesinliğin kayboluşuyla ilgiliydi. Çocukluğumda, beni hayatın getirdiği kaçınılmaz hayal kırıklıklarına karşı sarıp sarmalayan, teskin eden o amaç kesinliği; üniversite öğrencisiyken, ardından New York'ta gazeteci olduğum dönemde, önceleri yavaş yavaş, sonra hızla aşınan o kesinlik; yıpranarak, beni, rahatsız edici bir şekilde, ait olduğum gruptan yani Ermenilerden ayırmaya başlayan kesinlikti kaybolan. İstanbul'un denizlerinin insanı kucaklayan, özgürleştiren genişliğini, denizlerinin üzerindeki köprüleri, dört bir yandaki tepelerde bir yükselip bir yok olan kuleleri gördüğüm anda farkına vardım ki, hiç görmediğim, anlamaya da çalışmadığım bir şey için yıllarca duygusal enerji sarf etmiştim.

Bunlar 2005 yılında oldu. O yaz Türkiye'ye gelmişim, çünkü bir Ermeni olarak, bir ulusun ve halkın tamamından nefret etmem, korkmam, onunla mücadele etmem gerektiği düşüncesine artık katlanamıyordum. Gelmişim, çünkü Amerikalı arkadaşlarımın Manhattan'daki Türk lokantasına gitmek gibi masum önerilerini reddetmekten, birileri Akdeniz'de yaptığı maceralı tatilden söz ederken tüylerimin diken diken olmasından, Türkiye'yi ne çok sevdiklerini anlattıkları kısımda derin düşüncelere dalıp sus pus oturmaktan utanmaya başlamışım. Gelmişim, çünkü Ermeni olmak benim için artık bir cendereye, genele ayak uydurmam için yapılan bir dayatmaya dönmüştü; buna karşı çıkıp bir birey olarak kendimi ortaya koymak için, o en olmadık, en yasaklı yere gitmek kadar iyi bir yol yoktu.

Söylediklerim kulağa abartılı mı geliyor? İçinde abartı olmayan bir milliyetçilik var mı ki?

***

Olup biten hakkında konuşurken, hafıza, araştırma, felsefe, ideoloji ve siyasetin süzgecinden geçtikten sonra, her hikâye müphemleşir. Ama doğru olduğunu bildiğim iki şey var.

Bir: Biliyorum ki, büyükanneniz size, gözlerinin önünde annesinin tecavüze uğradığını ve kafasının kesildiğini anlatmışsa, savunmanız gereken bir şey olduğunu hissedersiniz. Nedir o şey? Savunduğunuz, büyükanneniz midir? Bir ansiklopedi sayfasındaki bilgiler gibi, onun başına gelenlerin gerçekliği midir? Haysiyet gibi, soyut bir şey midir? Savunduğunuz kendiniz misinizdir yoksa? Büyükannenizin karşı karşıya kaldığı gaddarlığın hikâyesinin doğruluğu inkâr edilir veya herhangi bir şekilde hafifsenirse, şahsiyetinize ait bazı temel gerçeklerin yok edildiğini hissedersiniz. Sizi seven, teskin eden büyükanneniz, varlığıyla dünyada bir kökünüz olduğunu hissetmenizi sağlayan büyükanneniz, sizi coğrafya ve tarih içinde bir konuma yerleştirir. Büyükanneniz, hayal gücünüzü, annenizden ve babanızdan çok daha farklı bir şekilde besler. Hayal gücü yakını değil uzağı iyi görür; bazı şeyleri ayırt etmek ve tanımlayabilmek için mesafeye ihtiyaç duyar. Biri gelip size, “Hayır, büyükannenin başına hiç de öyle anlattığın kadar kötü şeyler gelmemiş” dediğinde, size, varlığımızın aslında o kadar önemli olmadığını söylemiş olur. Var olmadığınızı söylemekten farksız bir şeydir bu. Hiçbir insan böyle bir suçlamayı kaldıramaz.

İki: Biliyorum ki, biri size berbat bir topluluğun mensubu olduğunuzu söylerse, bu sözlerin ardından gelecek her kelimeyi, zihninizin ve ruhunuzun var gücüyle reddedersiniz. Peki, biri çıkıp, çirkin bir tarihiniz olduğunu, tarihinizde kahramanlık ve güzellik olmadığını, hatta kendi tarihinizi bilmediğinizi, annenizin, babanızın, öğretmenlerinizin size öğrettiklerinin asılsız olduğunu söylerse? O zaman, kendinizi korumak için içinize dönüp, zihninizdeki bir sığınağa kapanırsınız, çünkü kim olduğunuza dair algınız bütünüyle tehlike altındadır. Size, varoluşunuzun değersiz olduğunu söylemektedirler. Zaman zaman hayatının anlamını sorgulamış ve bu kaygıları, kökenlerine, geçmişindeki kişilere ve olaylara bir zenginlik atfederek yumuşatmış biri olarak, kalakalırsınız. Parçası olduğunuzu sandığınızı hikâye yoktur. Siz de yoksunuzdur.

1915'te Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler ile Türkler arasında ne olduğunu konuşurken, ilk olarak bu suçlamalara ve sonuçlarına dair gerçekleri kabul etmemiz gerekir. Aradan yüz yıl geçtikten sonra, bugün, –Türkiye’de, Ermenistan’da ve özellikle her iki ülkenin geniş diasporalarında yaşayan– Ermeniler ve Türkler, olanlara dair birbirinden tamamen farklı iki ayrı anlatıya inanıyorlar. Evet, “inanıyorlar”. Mesele inanç meselesi değil ama, bu birbiriyle çatışan anlatıların barındırdığı güç göz önünde bulundurulursa, pekâlâ olabilir de.

Peki, gerçekten ne olmuştu? Size anlatayım, ama ben Ermeni’yim. Bu tarihten söz etmek benim için neredeyse imkânsız. Bu konuda konuşmak bana acı verdiği için değil (benim bu acıyı sahiplenmem şımarıklık olur), konunun tartışıldığı çerçeve, benim için tatminkâr bir seçenek bırakmamış olduğu için... Hikâyenin Ermeni versiyonunu anlatmak tüm sezgilerime aykırı. Bunun nedeni hikâyeyi doğru bulmamam değil, ki doğru buluyorum, ama biliyorum ki, ele alınan meselenin soykırım tanımına uymadığına inanmak isteyecek olsam bile, bu inanca giden yolu bulmam mümkün olmazdı. Siz de objektif olduğuma inanmak istesenez bile inanamazdınız. Sağlıklı bir muhalif duruşun insana verdiği keyfi de biliyorum; dolayısıyla, bu tarihin Türk versiyonuna inanmış biriyle karşılaştığımda, o kişinin kendini alternatif görüşlere açık biri olarak görme arzusunu anlıyorum ama böyle durumlarda bu sefer ben öfkeye kapılıyor, o kişiyi ikna etme ihtiyacını daha da fazla hissediyorum. Güvenilmez anlatıcı dedikleri türden biri olmaya mahkûmum. Bu durumdan hiç hazzetmiyorum.

Gazetelerde, Türkiye ve Ermenistan’la ilgili her haber metninde, her yazıda, aradaki anlaşmazlık, ilk ya da son paragrafta geçiştiriliyor:

“Türkiye, ölü sayısının şişirildiğini ve ölenlerin iç savaş kurbanı olduğunu iddia ederek, söz konusu ölümlerin soykırım teşkil ettiğini reddediyor ve Ermeni çetelerin de Türkleri öldürdüğünü söylüyor.”

(AP)

“Türkiye, Osmanlı Türklerinin çok sayıda Hıristiyan Ermeni’yi öldürdüğünü kabul ediyor ancak Ermenistan’ın görüşünün aksine, ölenlerin sayısının 1,5 milyonu bulduğunu ve bunun soykırım olduğunu reddediyor.” (Reuters)

“Türk hükümeti, I. Dünya Savaşı’nda Türkiye’ye karşı Rusya’nın tarafında yer alan Ermeni gruplarla çatışmalar bağlamında katliamlar olduğunu söylüyor.” (Bloomberg)

Dünyanın her yerinde, editörler, Ermenilerin ve Türklerin kolektif psikolojisini, gördükleri eğitimi, kültürlerinin, siyasi ufuklarının ve –hiç hafifletmeden yazayım– ruhsal gelişimini her şeyden fazla belirleyen bir meseleyi böyle bir “bilemiyoruz” tavrıyla ela alıyor. “Ruhsal gelişim” diyorum, çünkü aradan yüz yıl geçtiği halde, diğer açılardan gayet liberal ve hoşgörülü bir hayat sürerken, bir ülkenin adının söylenmesi bile kafanızı bulandırıyor, kollarınızın, bacaklarınızın kasılmasına neden oluyorsa, ruhunuzdan başka neden söz edebiliriz ki?

Arada sırada, bazı devletler Ermenilerin “tanıma” olarak tanımladıkları şeyi yaparak, meseleye dahil oluyorlar. Çok geniş ve esnek bir dil olan İngilizce içinde çok çeşitli anlamlarda kullanılabilen bu kelime, on bir-on iki yaşlarıma geldiğimde, benim için, Pavlovcu bir şaşmazlıkla, artık sadece tek bir anlama geliyordu: Ermeni Soykırımı’nın tanınması.

Tanıma: Milano Belediye Meclisi’nden, Avustralya’daki Yeni Güney Galler Eyalet Meclisi’ne kadar, mümkün olan her yerde elde edilmeye ve elde edildikten sonra korunmaya çalışılıyor. Soykırım, Avrupa Birliği yani en az yirmi ülke, ABD’nin kırk üç eyaleti ve Santa Fe’den Minneapolis’e kadar çeşitli şehirleri, New York Belediye Başkanı Michael Bloomberg ve *New York Times* gazetesi de dahil olmak üzere, büyüklü küçüklü çeşitli kuruluşlar ve kişiler tarafından, resmi kararnamele, anma amaçlı demeçler ve yönetim kurulu kararlarıyla tanınmış durumda. Bunların soykırım kelimesini kullanım biçimleri, her yıl, Ermeni Soykırımı’nı anma günü olan 24 Nisan’a yaklaşılrken hazırlanan listelerde alt alta dizilip sayılır.

Ermeniler için, tanıma yalnızca kurumsal bir mesele değildir; bireylerden de soykırım olduğunu zımni olarak kabul etmeleri beklenir. Üniversitedeyken, soykırımla ilgili (başka neyle ilgili olabilirdi ki zaten?) tezimi değerlendiren komitenin yanı sıra, arkadaşlarım (Ermeni’yseniz, konu bir şekilde açılıyor) ve sevgililerim de buna dahildi; bana bu konuda sataşmaya ya da karşı çıkmaya görsünler...

Tanıma bunların hepsini kapsar ama asıl karşılığı, aynı anda hem çok inatçı hem de şaşkırtıcı derecede yumuşak olan, akıl sır ermez direngenliğiyle, bugüne dek Ermenileri tam olarak tatmin edecek bir adım atmaya yanaşmayan ABD Kongresi'dir. Tanıma, ABD Başkanı ve Dışişleri Bakanlığı'nın kullandığı terminolojide resmi bir değişiklik yapılması demektir, ki her yeni yönetim, bunu ertelemiştir. Ama tüm bunların ötesinde, en önemlisi Türkiye'nin tanınmasıdır; tanıma demek Türkiye demektir.

Tanıma, bazı Ermenilere göre, Türkiye'den tazminat ve telafi gelmesi demektir, ki bu da hakiki fanatiklere göre toprak, konuya biraz daha pragmatik bakanlara göre ise paradır. Çoğu için, yalnızca soykırım kelimesinin resmen kullanılması demektir. Benim için ise, bir noktadan sonra, Ermenilerin hiçbir toplantısında bulunmaya katlanamamak anlamını aldı; çünkü bu toplantılar ister şiir okuma seansı olsun, ister konser, hatta spor karşılaşması, daima, nihayetinde soykırımla ilgiliymiş gibi geliyordu bana.

Acaba gerçekten öyle miydi? Zamanla, içimde bir merak uyandı. Tam olarak ne olduğuna, soykırım teriminin bu olaylara uygun olup olmadığına dair bir merak değildi bu. 1915 ile 1923 arasında, Osmanlı Türkiye'si'nde, tarihin akışını değiştirecek sayıda (muhtemelen sekiz yüz bin ile bir milyon arasında) Ermeni'nin doğrudan öldürülmüş ya da onları koruması gereken devletin gözetimi altında ölüm yoluna sürülmüş, yaklaşık bir milyon Ermeni'nin ise tehcir edildikleri Suriye çöllerinden sağ kurtulmuş ya da tehcirden son anda kaçmış olduğuna dair herhangi bir şüphe bulunmuyor. Bunlar, daha önce, 1890'larda ve 1909'da Ermenilere karşı yapılan pogromları andıran ancak onları aşan olaylardı. Şiddet, düzenli olmayan aralıklarla vuku bulmuş, Birinci Dünya Savaşı koşullarıyla iç içe geçmişti, ancak olup biteni tamamen savaş koşullarıyla açıklamak mümkün değildir. Ayrıca, Türkiye genelinde, mahalli idarecilerin, merkezden gelen emirlere farklı derecelerde uyması ya da karşı çıkmasıyla, olay daha da karmaşık bir nitelik almıştı. Olaylardan etkilenen yüzlerce şehir, kasaba ve köyden birkaçında, milliyetçi Ermeni komiteleri daha fazla hak ya da bağımsızlık isteğiyle şiddetli bir direniş ortaya koymuş ve

bunun sonucunda, yaklaşık olarak otuz bin Türk ve Kürt de Ermeniler tarafından öldürülmüştü. O dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan iki buçuk milyon Ermeni arasından, sınır şehirlerinden birkaç bin erkek, Türklere karşı Rus ordusuna katılmıştı. Savaş sona erdiğinde, Osmanlı topraklarında, Ermenilerin iki bin yıl boyunca vatanları olarak gördükleri bu topraklarda, sadece iki yüz bin Ermeni kalmıştı. Ermeniler soykırıma uğramıştı. Onları barındıran ve sonra tehcir eden imparatorluk da dağıldı ve Türkiye Cumhuriyeti olarak yeniden doğdu.

Kafamı kurcalamaya başlayan soru şuydu: İhtiyaç duyduğumuz şey, acaba gerçekten de “tanıma” mıydı; dünyanın dört bir yanında, çiçek aşısı yapar gibi, soykırım kelimesinin kullanılması için propaganda yapmamız mı gerekiyordu? Tanımanın gerekliliğine dair konuşmalarda, “adalet”ten ve “hayatlarını kaybedenlerin hatırasını yüceltmek”ten söz ediliyordu ama bunlar benim için artık içi boş klişeler haline gelmişti. Bunun bir insan hakları meselesi olduğundan dem vuran iddiaları samimiyezsiz buluyordum; Ermeni lobi grupları, konuyu Darfur’u kurtarmak amacıyla oluşturulmuş platformlara taşıdıklarında, bunu vicdani değil, halkla ilişkilere dönük bir saikle yapıyorlar gibi geliyordu bana. Bir de iyi niyetle verilen ama yerine getirilmesi mümkün olmayan bir söz; pek sevilen, hem araştırmacılar hem de sokaktaki insan tarafından her fırsatta kullanılan bir argüman vardı: “Bir daha asla.” Yani, dünya bir trajediyi tanırsa, katliam cezaya ve tazminata dönüştürülürse, bu tür bir dehşet bir daha yaşanmayacaktı. Eldeki tüm deliller bunun yanlış olduğuna işaret etmiyor mu?

Biraz daha mesafesiz bir dille ifade etmeye çalışayım: Soykırımın tanınması konusundaki saplantımız, bunun duygusal ve psikolojik bedeline değer miydi? Bir tarihin yükü altında nefessiz kalmadan ona hürmet etmenin, bir cemaatin kurallarına boyun eğmeden ona ait olmanın, soykırımı, onu doğuran türden bir nefreti sürdürmeksizizin hatırlamanın bir yolu var mıydı? Mensubu olduğum cemaatin duygusal ihtiyaçlarının derin nedenlerini sorgularken, Türklere kendi görüşlerine dört elle sarılmaya yönelen şeyin ne olduğunu da an-